

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

Мамотенко А.В.)

2.3.	Ефективні стилі взаємодії та форми навчання в освіті дорослих (Прокопенко І.А.)	134
2.4.	Дуальне навчання як форма професійної підготовки безробітних (Завгородня К.П.)	140
2.5.	Фріланс як нова форма розвитку людського капіталу в умовах неформальної освіти (Ващенко Л.І.)	145
2.6.	ІКТ в освіті дорослих (Прокопенко А.І., Доценко С.О.)	151
2.7.	Упровадження імерсивних технологій в освітні проєкти навчання дорослих (Ізбаш С.С.)	155
2.8.	Відкриті дистанційні курси для дорослих (Кухаренко В.М.)	161
2.9.	Використання хмарних технологій у навчанні (Кислова М.А.)	167
2.10	Використання платформи дистанційного навчання MOODLE у післядипломній медичній освіті (Касьянова О.М., Шахова Г.А., Стриженко Т.О., Каруник К.Д.)	172
2.11.	Значення масових відкритих онлайн-курсів при вивченні економічних дисциплін у системі неформальної освіти дорослих (Сотніков Д.В.)	177
2.12.	Філософсько-методологічні засади формування етичного ставлення до природи в освітньому просторі закладів освіти для дорослих (Андреева А.П., Андреева Т.Т., Дзюбенко О.В, Носаченко В.М.)	184
2.13.	Психологічний супровід освіти дорослого населення (Харченко С.В., Хорош М.В., Паламарчук Д.В., Паламарчук Л.А.)	188
2.14.	Сучасні шляхи підвищення іншомовної лінгвістичної компетенції (Новікова Є.Б., Скрипник Н. С.)	191
2.15.	Теорія та практика неформальної освіти соціальних працівників за проєктним підходом (Трубавіна І.М., Цибулько Л.Г.)	197
2.16.	Формування здорового способу життя в системі інформальної освіти дорослих (Харченко Н.В., Костріков А.В.)	202
2.17.	Формування системи безперервного професійного розвитку лікарів в Україні на сучасному етапі (Голованова І.А., Ляхова Н.О., Белікова І.В., Філатова О.В.)	208
2.18.	Модель формування професійної ідентичності майбутніх фахівців медичної галузі у ЗВО (Разумна А.Г.)	213
2.19.	Удосконалення неперервного професійного розвитку фахівців з охорони здоров'я впровадженням інтерактивних технологій (Квасник О.В., Харківський В.С.)	218
2.20.	Досвід організації підвищення кваліфікації працівників залізничного транспорту з елементами дистанційного навчання (Панченко С.В., Каграманян А.О., Захарченко В.В., Белікова Н.В.)	222
2.21.	Університети третього віку. Досвід роботи U3A Toowoomba Inc в Австралії (Туренко Н.М.)	228

Передмова

В сучасних умовах розвитку суспільства освіта та навчання дорослого населення набувають вагомого значення у контексті утвердження принципів неперервності навчання, проектування стратегії індивідуального професійного й особистісного розвитку впродовж життя. Соціально-економічний, культурний та технологічний прогрес вимагає від фахівців різних галузей постійного удосконалення знань, розвитку умінь та оволодіння новими компетентностями. Реалізації цих вимог сприяє становлення системи освіти дорослого населення та готовність суспільства до глобальних перетворень у освітньому просторі з метою розвитку особистості, її творчих здібностей, професійної та соціальної компетентності. Перехід до інформаційного суспільства зумовлює якісні зміни у системі освіти дорослих. Концепція освіти на все життя перестала бути актуальною, їй на зміну прийшла концепція освіти впродовж життя. Численні нові професії, нетривалі трудові відносини й технічні інновації підсилюють потребу дорослих людей відповідати умовам ринку праці і гнучко реагувати на мінливе середовище сучасного економічного прогресу. Означені реалії спонукають науковців та педагогів до активного пошуку нових підходів в освіті, до використання різних педагогічних технологій, розвитку нових освітніх систем.

В Україні актуальність проблем освіти дорослого населення зумовлена необхідністю навчання персоналу підприємств, установ, організацій, зокрема безпосередньо на виробництві; потребою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних; специфікою навчання дорослих з особливими освітніми потребами та дорослих, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі; особливостями соціальної адаптації дорослих мігрантів та вимушених переселенців; гостротою питань навчання людей віку пізньої дорослості.

До вивчення проблем освіти дорослих долучаються не лише науковці та педагоги-практики, а й фахівці з різноманітних галузей. Нині освіта дорослих є актуальною для медичної галузі, для соціальної роботи, для сфери управління і менеджменту. Питання освіти дорослого населення порушуються на загальноєвропейській та загальносвітовій політичній арені.

У сучасному світі професійна і загальна освіта дорослих розвиваються у єдиному руслі, тісно взаємодіють між собою, забезпечуючи всебічний індивідуальний розвиток кожної особистості. Нині у сфері професійної діяльності набувають суттєвого значення загальноосвітні знання, соціальні уміння та навички. Неперервна освіта загалом та освіта дорослих зокрема має суттєвий екзистенційний вплив на людину, а також потребують умов, в яких доступ до кваліфікованого навчання був би відкритий для всіх впродовж усього життя.

языкам. *Известия Пензенского государственного педагогического университета имени В.Г. Белинского*. 2012. № 28. С. 922–926.

8. Паласюк М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти. *Людинознавчі студії: зб. наук. пр. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Серія: Педагогіка*. Дрогобич, 2014. Вип. 29. Ч. 1. С. 144–154.

9. Ткачов А. С. Формування іншомовної компетентності в інтелектуально здібних учнів основної школи. *Науковий вісник ужгородського університету*. 2017. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 2 (41). С. 241–244.

10. Чорна О. О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2013. Вип. 22. С. 230–237.

2.15. Теорія та практика неформальної освіти соціальних працівників за проєктним підходом

Трубавіна І.М., Цибулько Л.Г.

Україна посідає 8 місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у світі, яких налічується понад 1600000 осіб. Вирішення їх проблем певною мірою спирається на законодавство України про ВПО, державні програми з соціальної допомоги ВПО, але найбільша проблема полягає в житлі, ресурсах для ВПО і ставленні до них місцевих жителів, у вміннях соціальних працівників улагоджувати конфлікти, надавати соціальні послуги для задоволення потреб ВПО та мешканців громади міста. Це потребує нових компетентностей від соціальних працівників, оскільки це новий тип клієнтів і нові умови роботи. У зв'язку з цим питання про підвищення кваліфікації всіх соціальних працівників приймаючих громад. Саме ці аспекти надання соціальних послуг ВПО та громаді повинні стати змістом неформальної регіональної освіти з підвищення кваліфікації соціальних працівників у таких громадах. З огляду на необхідно з'ясувати теоретичні основи такого навчання та визначити зміст, форми і методи навчання.

Наголошуємо саме на неформальній освіті за проєктом, що орієнтований на комплексне вирішення проблеми конкретної громади. Так, було ініційовано і виграно мерією м.Бердянська проєкт міжнародної технічної допомоги ЄС «Створення комплексної системи надання допомоги вимушеним переселенцям з зони АТО та громаді м.Бердянськ». При цьому важливим заходом було створення інтеграційного центру підтримки, який передбачав роботу соціальних служб міста з ВПО та мешканцями громади в одному приміщенні:

працівників ЦСССДМ, ССД, територіальних центрів, управління у справах сім'ї, молоді та спорту. Інтеграційний центр мав за мету комплексне вирішення проблем ВПО, громади мультидисциплінарною командою фахівців. Разом із цим теоретичних основ та досвіду навчання фахівців щодо надання таких послуг мультидисциплінарною командою в теорії професійної і соціальної педагогіки не було, особливо в умовах військового конфлікту. В існуючих дослідженнях проаналізовано теорію професійного навчання фахівців із соціальної роботи, соціальної педагогіки, у системі закладів вищої освіти, безперервної освіти, теорію надання соціальних послуг, методики соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, сім'ями, формування толерантності і культури миру в дитячому освітньому середовищі. Ці дослідження спрямовані на навчання фахівців у системі вищої освіти, післядипломної освіти [1-6; 9], у деяких працях звернено увагу на соціальних працівників регіонів, де багато ВПО [7; 8], підвищення професійної, загальної компетентності соціальних працівників у неформальній освіті, тренінгу [10; 11; 12].

Неформальна освіта за чинним законодавством в Україні стала рівноцінною формальній освіті, вона дає можливість підвищення кваліфікації, але досвіду щодо обґрунтування змісту навчання соціальних працівників не засвідчено. Існуючі дослідження публікують програми і зміст різних тренінгів, переважно НДО [7; 8], які не завжди є фахівцями у сфері освіти і реалізують лише проблемо-орієнтований підхід до навчання. Це переконує в необхідності опори на неформальну освіту як такої, що себе виправдала. Проте вона в межах підвищення кваліфікації, зокрема, за проєктним підходом для соціальних працівників не була предметом уваги науковців, оскільки в дослідженнях аналізувалися мирні умови роботи з постійними мешканцями. Проєкти допомоги, які були проведені [7; 8; 10; 11; 12], не виокремлювали теоретичних основ відбору змісту, форм, методів неформального навчання. Узагальнюючи досвід із проблеми, ми дійшли висновку, що соціальні працівники (співробітники ЦСССДМ, ССД, територіальних центрів, управлінь у справах молоді та спорту, соціального захисту) не мали досвіду роботи з ВПО. Вони пояснювали це тим, що соціальні послуги надають на засадах добровільності, до них не зверталися люди, тільки 2 соціальних працівника навчалися на курсах із проблем ВПО. Було виявлено, що на мотивацію до такої роботи у соціальні працівників впливали соціальні стереотипи про ВПО в місті. Досвід взаємодії в соціальних працівників є у ЦСССДМ, ССД щодо дітей: працівники територіальних центрів працювали мультидисциплінарно лише з самотніми особами похилого віку. Разом із цим усім треба було в умовах конфлікту і проєкту стати одною мультидисциплінарною командою, чого раніше не було в Україні. Це були унікальні можливості завдяки проєкту. Це все зумовило моделювання і відбір змісту, методів і форм навчання дорослих.

Теоретичні основи визначення змісту навчання фахівців з соціальної роботи майбутнього інтегрованого центру та підтримки ВПО та громади повинні були ґрунтуватися на наукових підходах неформального навчання, які ми відбирали на основі вивчених проблем ВПО та громади міста, виявлення потреб навчання фахівців установ, які повинні працювати в міждисциплінарній команді, врахування загальних підходів до навчання фахівців. Теоретичний аналіз джерел з проблеми [2; 4; 5; 10; 11; 12], дозволяє виокремити такі підходи. Перш за все – проєктний підхід, який був системоутвірною основою для застосування інших підходів (проблемно-орієнтованого, клієнто-орієнтованого, компетентнісного, міждисциплінарного, родинноцентричного, прагматичного, андрогогічного, ресурсного). Проєктний підхід потрібен для вирішення конкретної проблеми громади, соціальних працівників та ВПО, без нього поєднати різні служби на спільну мету було складно, а проєкт мерії дозволив організаційно спланувати і провести таку роботу, об'єднати людей та інші ресурси. Проєктний підхід уможлилював усунення дублювань і прогалин у роботі установ і служб міста, інтеграції в роботу, чим і зумовлено було перенесення принципу роботи мультидисциплінарної команди, яка є обов'язковою за наказом Мінсоцполітики для територіальних центрів, на роботу всіх соціальних служб міста для роботи інтеграційного центру підтримки як установи, де послуги надаються всіма фахівцями [12]. Нам також важливо було застосовувати клієнто-орієнтований і проблемно-орієнтований підходи [11] до відбору змісту неформального навчання фахівців за проєктом є для усунення стереотипів і адресного комплексного вирішення проблем клієнтів. З огляду на компетентнісний підхід в неформальній освіті потрібно було виявити професійні компетентності, якими повинні оволодіти соціальні працівники. Це, насамперед, робота в команді і взаємодія, які В. Кремень [5] вважає загальними компетентностями, необхідними для всіх спеціальностей. З огляду на андрогогічний підхід [10] навчання дорослих треба «будувати» з урахуванням досвіду соціальних працівників, брати до уваги спільне і відмінне в роботі, щоб давати матеріал для формування нових компетентностей. Родинноцентричний підхід [11] дозволяв працювати із сім'ями як з цілісним об'єктом/суб'єктом-користувачем соціальних послуг, ресурсний [12] – інтегрувати всі наявні ресурси для ВПО та громади, прагматичний – спрямовувати навчання на вирішення нагальних реальних проблем ВПО та громади.

Метою навчання соціальних працівників за проєктом було визначено перш за все зміну ставлення соціальних працівників до ВПО на позитивне та формування компетентностей для роботи мультидисциплінарних команд, відпрацювання на практиці міжвідомчої взаємодії для проведення виїзної роботи з ВПО у МКП, для роботи в інтеграційному центрі підтримки безпосередньо. Ми

спрямовували соціальних працівників на мотивування прийняття ВПО соціальних послуг для вирішення ними проблем, запобігання споживацькому ставленню до влади і громади. З урахуванням визначених теоретичних підходів і проблем ВПО, потреб у навчанні соціальних працівників було розроблено 5-денну програму для навчання мультидисциплінарної команди у МКП і 4-денну програму навчання фахівців для роботи в інтеграційному центрі підтримки. Зміст навчання склали такі питання [11; 12]: проблеми ВПО, проблеми жителів місць компактного проживання (МКП), аналіз потреб соціальних працівників у навчанні, ситуації, сутність і робота мультидисциплінарної команди, теоретичні основи надання соціальних послуг для ВПО та громади в умовах військового конфлікту, методи вирішення проблем клієнтів командою в соціальній роботі, формування суб'єктності клієнтів, їх позитивної мотивації до прийняття соціальних послуг, надання соціальних послуг в інтегрованому центрі, методи виявлення проблем ВПО: фокус-група, інтерв'ю, соціальне інспектування тощо, вправи на згуртування команди фахівців, формування іміджу працівників центру, ігри («Переселенська блуканина») тощо. Основною формою навчання фахівців став тренінг і робота в мікрогрупах, а методами роботи – виїзне заняття, інформування, вправи різного характеру, дискусії, спостереження, демонстрації, ілюстрації, самостійна робота тощо, при чому 70% часу на заняттях нами відводилося на практичну підготовку фахівців. Найбільше враження на соціальних працівників справило виїзне заняття у МКП та умови проживання його мешканців. Найважливішим результатом навчання стало (окрім набуття фахівцями компетентності працювати в команді) є зміна ставлення до ВПО – воно змінилося на розуміння, прийняття та емпатію. Усі фахівці наприкінці семінару відзначили необхідність суб'єктності ВПО.

Отже, проведена робота з реалізації проекту підтвердила припущення про те, що навчання соціальних працівників за проектом потрібно було організовувати на теоретичних основах: проектному підході як системотвірному для відбору інших підходів (проблемно-орієнтованого, клієнто-орієнтованого, прагматичного, родиноцентричного, андрогогічного, компетентнісного, міждисциплінарного, ресурсного). Ця система підходів дозволила відібрати зміст, форми, методи навчання майбутніх працівників установи з урахуванням особливостей роботи за проектом, оскільки ресурси для цього надав безпосередньо проект. Перспективами подальших досліджень є методична допомога працюючим фахівцям, супервізія їм на робочому місці, виявлення нових потреб у навчанні.

Література

1. Галагузова Ю. Н. *Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов* : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.08. М, 2001. 373 с.
2. Зверева І. Д. Проект „Соціальна освіта в Україні”: інноваційні підходи у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів. *Проблеми педагогічних технологій* : зб. наукових праць. Луцьк : Волинський держ. пед. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. Вип. 1. – С.4-8.
3. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Соціалізація особистості: Збірник наукових праць* [За заг. ред.. проф. А.Й. Капської]. Київ: НПУ, 2007. Том XXVIII. С.3-13.
4. Пришляк О. Ю. Змістовий компонент професійної підготовки соціальних педагогів у Німеччині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2007. № 1. С. 39–44.
5. *Розроблення освітніх програм : методичні рекомендації* / Авт. : В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / за ред. В.Г. Кременя. К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
6. Романовська Л. І. Система підготовки фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 3 URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadps_2013_3_21.pdf
7. *Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей* : Методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів. К.: агентство «Україна», 2016. 100 с.
8. *Розбудова миру. Профілактика і розв'язання конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект* : навч.-метод. посібник /за ред. Левченко К.Б., Панка В.Г., Трубавіної І.М. Київ : ФОП Стеценко В.В., 2016. 192 с.
9. Трубавіна І. М., Цибулько Л. Г. Формування загальних компетентностей майбутніх соціальних педагогів у світлі нових вимог до розробки освітніх програм. *Проектування життєвої компетентності учнівської молоді* : колективна монографія / за наук. ред. проф. кузьміної О.В. Hameln: InterGING, 2018. С. 60-79.
10. Trubavina I. Program educational training program for preparation of social workers at Work in integrated support center for internal missions and communities. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Universum View 17»*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. 189 с. С. 131-134.

11. Trubavina I. M., Tsybulko L. H. Theory and practice of providing non-formal professional development training for social workers in military conflict. *Theory and practice of introduction of competence approach to higher education in Ukraine* : Monograph / edit. I. Trubavina, T. Zolotukhina. Vienna : Premier Publishing, 2019. P.51-58.

12. Trubavina, I., Tsybulko, L., Vasylieva, S., & Kalashnyk Social workers training to the work with internally displaced persons: Ukrainian experience. *Journal of Liberty and International Affairs* | Vol. 5. No. 1 | May 2019 P.75-85. URL : https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/63184/ssoar-jlibertyintaff-2019-1-trubavina_et_al

2.16. Формування здорового способу життя у системі інформальної освіти дорослих

Харченко Н.В., Костріков А.В.

Як визначено Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я – це цілком гарне самопочуття, а не лише відсутність хвороб.

Освіта – це процес, що відбувається на кожному етапі індивідуального розвитку людини. Численні роботи дослідників переконують, що не існує вікової межі, поза якою зміцнення здоров'я та здійснення профілактики не дало б позитивного ефекту.

Суть медичного виховання полягає в його проактивності та дотерапевтичності. Недостатній обсяг знань про профілактику та вплив шкідливих звичок на здоров'я, відчуття відсутності хвороб до моменту виникнення симптомів є головними причинами розвитку цивілізаційних захворювань (діабет, гіпертонія, метаболічний синдром, рак).

У зв'язку з цим існує необхідність медичної освіти в будь-якому віці, особливо для дорослих. Зміна звичок, харчових звичок зокрема, способу життя та фізичних навантажень може істотно сприяти покращенню якості життя літніх людей, зменшенню захворюваності та смертності, молодшій віковій групі – запобігати розвитку захворювань.

Слід наголосити, що навчання дорослих можливе на кожному етапі співпраці з пацієнтом – ефективна профілактика, пов'язана з освітою, дозволяє запобігти розвитку хвороб.

Члени різних наукових товариств активізують свою діяльність, організовуючи лекції, семінари та тренінги в межах співпраці з установами, що об'єднують окремі групи зацікавлених слухачів [1, с. 188–189].

Життя нерозривно пов'язане з обміном речовин, а обмін речовин залежить від енергетичного обміну, адже організм постійно потребує енергії, без якої припиняється життєдіяльність. Енергетичний, зокрема тепловий обмін організму, має деякі особливості. Одна з них полягає в